

2. Семенюк Э.П. Информатизация общества, культура личности / Э.П. Семенюк // ИТИ. – [Сер.1]. – 1993. – №1. – С.1-7.

3. Розумовский В.Г. Информационные технологии в образовании: возможности и перспективы проблемы / В.Г. Розумовский // Компьютер и образование. – М.: АПН СССР, 1991. – 306с.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2010р.

УДК 811.161.2'38

З.П. Бакум

**доктор пед. наук, доцент,
Криворізький технічний
університет**

СТИЛІСТИЧНІ НАВИЧКИ ЯК СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблему опанування стилістичних норм у процесі формування мовної особистості, з'ясовано лінгводидактичний аспект під час засвоєння знань із фоностилістики (ритмо-інтонаційна будова мовлення, явище евфонії, звукова будова висловлювання).

Ключові слова: фонетична стилістика, функційний аспект мови, ритмо-інтонаційна будова мовлення, емпатичний наголос, евфонія).

В статті обґрунтована проблема оволодіння стилістическими нормами в процесі формування мовної особистості, розглянуто лінгводидактичний аспект на час засвоєння знань по фоностилістиці (ритміко-інтонаційний аспект мови, явище евфонії, звукове строєння висловлювання).

Ключевые слова: фонетическая стилістика, ритміко-інтонаційний аспект мови, функціональний аспект мови, емпатическое ударение, евфонія.

The article deals with the problem of getting the stylistic norms in the process of forming the language personality. The linguistic and didactics aspect in the process of studying phonetic stylistics (rhythm and intonation structure of the speech, the euphony phenomenon, the sound structure of expression) is defined.

Key words: phonetic stylistics, the functional aspect of language, rhythm and intonation structure of the speech, emphatic emphasis, euphony.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок між розділами курсу мови чи не найкраще виявляється в опануванні стилістичних норм, які визначають способи більш досконалої реалізації змісту і форми висловлювання, регулюють функціонування мовних одиниць у текстах різних стилів мовлення. Засвоюючи лексичні, фонетичні, граматичні явища мови, учні повинні усвідомити стилістичні особливості звукової системи мови, граматичних форм і категорій у зв'язку з певними стилями [5, с.182]. Саме тому в шкільному курсі мови стилістика вивчається поряд із лексикою, фонетикою і граматику, що сприяє практичному її оволодінню.

Аналіз останніх публікацій. Про функційний аспект у навчанні мови в певній системі чимало сказано в науковій літературі (Л. Мацько, М. Пентиліук, П. Кордун, С. Караман, В. Мельничайко). Так, у „Методиці вивчення української мови в школі” (1987р.) відстоюється думка про те, що „свідоме і систематичне засвоєння матеріалу зі стилістики – необхідна умова глибоких і стійких знань, які сприяють формуванню практичних навичок” [3, с.222]. Відзначено і про взаємозв'язок фонетики зі стилістикою: „Під час опрацювання фонетики, яка в школі вивчається лише частково, теж є можливість для роботи над стилістичними явищами звукової систе-

ми мови. Оскільки учні одержують лише ті знання з фонетики, які необхідні для засвоєння основних правил орфоспії та орфографії, то робота зі стилістики на уроках фонетики займатиме значно менше місця, ніж на уроках лексики чи граматики" [3, с. 222]. Думка про обмеженість фоностилістичної роботи нині є, очевидно, застарілою, адже в сучасній лінгводидактиці чільне місце посідає функційно-стилістичний підхід у навчанні мови загалом і фонетики зокрема [6, С. 23-30], в основу якого покладено принцип цілісного вивчення мови і мовлення – лексики, фонетики, граматики, стилістики. Взаємозв'язок стилістики з розділами мовознавчої науки виражається в тому, що предметом їх вивчення є однаковий матеріал – сукупність усіх ресурсів української мови. Виняткова евфонія, чітка морфеміка, гнучкий синтаксис, неймовірно різноманітна лексична синоніміка семантичних полів думки, волі, емоцій, сприймань, чуттів, рухів, станів, процесів; багата символіка, образність, афористичність висловів, лексична й фраземна сполучуваність – все це залишається ще переважно у межах художнього стилю, не є здобутком живого українського літературного мовлення [2, с. 10].

Думка про навчання мови на функційно-стилістичній основі відстоюється і в „Методиці викладання української мови” за редакцією І. Олійника: „вивчення стилістики в шкільному курсі проходить у процесі засвоєння всіх розділів програми”, ознайомлення зі стилями мовлення необхідне і „для забезпечення функційно-стилістичного підходу до вивчення матеріалу з фонетики, лексики, та ін.” [4, с. 363]. Під час вивчення матеріалу з фонетики автори посібника радять учителеві зосереджувати увагу на милозвучності мови, на конкретних прикладах доводити, „як нашому мовленню шкодять надмірні нагромадження голосних або приголосних звуків, однакових або близьких словосполучень”; указують на те, що „в художньому й розмовному стилях звукові повтори можуть використовуватися як засіб стилістичного увиразнення” [4, с. 367].

Стилїстика української мови, а саме її розділ *фоностилїстика*, відрізняється від фонетики тим, що, „спираючись на неї, вивчає частоту вживання фонем у різних стилях, їх сполучуваність і співвідношення, вибирає з низки акустико-артикуляторних і лінгвістичних ознак, досліджених фонетикою, ті, що здатні створювати звуковий ефект, вмотивований змістом і образністю тексту” [2, с. 31]. Стилїстична фонетика вивчає засоби звукової організації мовлення, виділяє найдоцільніші способи використання природних і функціональних ознак звуків для певного типу мовлення. До системи стилїстичних прийомів належать фонетичні засоби, або засоби фонетичної стилїстики, різноманітні явища звукового оформлення прозового і віршованого мовлення: ритмічне членування, досягнення виразності рим, алїтерація і асонанси, звуконаслідування, звукові форми, що виконують важливі стилїстичні функції та ін.

Читаючи художні твори, як показують наші спостереження, учні майже не замислюються над тим, що зразки мистецтва відрізняються не лише багатством колоритної лексики, фразеології, синтаксису, стилістичними прийомами словотворення, а ще й звуковою будовою. Виховуючи в дітей чуття мови, дбайливе ставлення до звукового оформлення власного мовлення, необхідно звертати увагу, наприклад, на те, що у фоностилістиці досить тісно переплітаються такі явища, як *звуківідтворення* (наявне тоді, коли текст наповнений звуками певних об'єктів природи, криками тварин, шумами машин) та *звуконаслідування* (*ономатопея*) – у художній мові один із способів звук описання, що полягає в оптимальному зближенні звучання слова і його змісту, імітації звуків природи за допомогою прямого їх наслідування.

Так, аналізуючи усмішки Остапа Вишні, можна простежити, як за допомогою звуконаслідувань передаються голоси птахів, постріли, звуки й шуми природи. В основу семантики звуконаслідувальних слів „локладено звуковий образ, створений уявою спостерігача – мовця на основі реально чутих звукових виявів істот, речей, явищ” [1, с. 110].

Завдяки своїй звукообразній семантиці звуконаслідувальні слова є специфічним акустичним засобом художньо-образної конкретизації текстів „Мисливських усмішок”. Вони вживаються переважно в розповідних чи описово-розповідних частинах твору, пояснюючись словами атрибутивної семантики або предметно-атрибутивної:

„Та, сидючи, від скуки перемовляється з крякухою:

– Тась! Тась! Тась!

А вона вам відповідь тихенько й лагідно:

– Ках! Ках! Ках!

Аж ось крякуха різко й тривожно, аж ніби захлинаючись:

– Ках! Ках! Ках!

У голосі тривога, неспокій, істерика.

Любить наш народ перепілку: і в отинстві любить, і в зрілих літах її він любить. От, приміром, іде полем заклопотаний голова артілі. Раптом із ярої пшениці стаккато:

– Пать-падьом!

Пать-падьом!

Пать-падьом!

Тоді витягають манок і починають:

– Сюр – сюр! Сюр – сюр! Сюр – сюр!

Аж ось уже ліворуч, мов молотком:

– Пать-падьом!

І на кожне „сюр – сюр! ” – все ближче, все ближче нервово „пать-падьом!”

Уже чути й пожадливо-пристрасне „ха-вав”, „ха-вав”.

З-поміж проблем фоностилістики окремо стоїть питання про вивчення інтонації як складової частини фонології. Інтонація дуже часто служить засобом граматичної організації висловлення, засобом синтаксичного зв'язку між складовими частинами речення. Проте крім граматично-організаційної ролі, предмет інформації, яку має ритмо-інтонаційна будова мовлення, становить стилістична функціональність. Інтонацію вважають компонентом стилю. Завдяки своїй фізичній субстанції в художньому стилі інтонація є естетичною вартістю, „інакше кажучи ритмо-інтонаційна будова художнього мовлення, по-перше, допомагає передати красу емоцій та думок, виражених за допомогою мистецтва слова, по-друге, вона є естетичним явищем як фізична реальність і, по-третє, вона виступає джерелом естетичних відчуттів у сприймача художнього твору” [7, с. 18].

З-поміж інтонаційних чинників виокремлюють *емфатичний* (гр. *émpbasis* – роз'яснення, вказівка, виразність) наголос, на який важливо у процесі озвучення творів О. Вишні звертати увагу. Зазвичай таке виокремлення необхідне зі смислового погляду частини висловлення (групи слів, слова і навіть частини слова) у зв'язку з вираженням експресії мовлення, емоційного стану мовця, робить виділене за допомогою логічного наголосу слово емоційно насиченим. Виражається подовженням наголошеного голосного, іноді й приголосного, а також своєрідною мелодикою:

Я до нього з фінкою, ударив його під ліву пахву, якраз проти серця! „Ага, – кричу, – понався, – кричу, – веп-п-пир-р-р-р”. Та на нього верхи. Сів верхи й держусь за гілку! А він мені знову: „Та злазьте, – каже, – дядьку, кабан у Пилипову балку побіг!” А я йому: „Злізай, кажеш?! Не злізу, поки не рішу тебе тут!” А він мені: „Я, – каже, – веп-п-пир-р-р-сі-сі-сі-ка-ка-ч”.

У процесі роботи над паузою, яку мовознавці також відносять до складових інтонації, необхідно звернути увагу на те, що в мовленні людини (навіть та, яка на достатньому рівні володіє ним) розрив фонетичного слова найчастіше відбувається, коли мовець не одразу згадає потрібне слово. Для прикладу візьмемо паузу в розмовному стилі: *Становище дітей у... таборі значно поліпшилось* (розм.). Це так звана пауза *коливання, хезитації*. Застосування вчителем прийому порівняння дасть змогу показати використання пауз хезитації в художньому стилі як засобу комічного або трагічного ефекту. При цьому можуть розриватися сполучники, прийменники, частки, іноколи навіть слова. Благодатним матеріалом для такої роботи є „Зенітка” Остапа Вишні:

...Війна – це ж моє рідне діло. Я ж увесь вік воював з... бабою. Лукерки моєї не знали? Хіба ж такі сраженія були, як з отими поганцями на горищі! Та я їх, як шурят подавив! А покійниця моя – хай царствує! – та вона б сама на дивізію з рогачем пішла! На що ми з кумом – царство йому теж небесне! – було, вдвох...та куди там.

Учитель, дбаючи про виразність мовлення школярів, повинен наголосувати на особливостях різних типів *мелодики*, вимагаючи від учнів використання повною мірою можливостей свого голосового апарату, варіювання висотою тону вгору і вниз. Не можна забувати проте, що діапазон таких коливань для української мови порівняно з багатьма іншими мовами досить широкий.

У процесі формування стилістичних умінь і навичок учнів словесникові необхідно навчати керувати їхнім голосом. Тому варто звернути увагу на поняття *голос* та основні його властивості. Одразу необхідно відзначити, що голос може викликати у слухачів симпатію, антипатію, а може взагалі не викликати жодних емоцій. І все ж голос необхідно тренувати й удосконалювати, особливо, коли він має непримне звучання внаслідок поганих звичок. Наприклад, дехто має монотонний, холодний, повчальний голос. Учням варто запропонувати виразно прочитати тексти О. Вишні для поліпшення свого голосоутворення:

Річка Оскіл – чудесна річка, з прозорою, лагідною водою, з очеретамми та пахучою осокою по берегах, з затоками та рукавами, з широкими на лівому березі луками, що дивляться на світ Божий незчисленними очима-озерами, порослими зеленими-зеленими шовковими віями.

Та й не тільки цим славна річка Оскіл, а славна вона найбільш тим, що водиться в ній дуже рідкісна риба – верезуб.

Сіріє... Над озером туманиться...

Ось тиснула очеретянка. Сіренька маленька пташечка вже прокинулася, вона зі спритністю неймовірного акробата перестрибує з очеретинки на кугу, обхоплює своїми лапками такісіньку стеблину і гойдається.

Вона вас зовсім не боїться. Гойдається просто над вашою головою: ось-ось за кашкета зачепить.

Отже, ознаки стилів, а звідси, й відмінності між ними школярі можуть засвоїти лише тоді, коли вивчення різних рівнів мовних явищ буде спрямоване у стилістичному аспекті і проводитиметься на текстовій основі. Творча ж спадщина Остапа Вишні є багатим матеріалом для формування стилістичних умінь і навичок учнів, для поліпшення їхньої комунікативної діяльності.

Список використаних джерел

1. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1984. – 117 с.
2. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
3. Методика вивчення української мови в школі : посібник для вчителів / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. – К. : Радянська школа, 1987. – 246 с.
4. Методика викладання української мови в середній школі: навч. посіб. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – 2-ге

вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1989. – 439 с.

5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів-філологів / за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2000. – 264 с.

6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.

7. Шиприкевич В. В. Питання фоностилістики / Віра Вікторівна Шиприкевич. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1972. – 88 с.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2010р.

УДК 371.134: 373.3

О.В. Ковшарь
к. пед.н., доцент,
Криворізький ДПУ

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема формування відповідального ставлення школярів до навчання як складової професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Визначено поняття "відповідальне ставлення", показані результати констатувального та формувального експерименту.

Ключові слова: відповідальне ставлення, відповідальність до навчання.

В статье рассмотрены проблемы ответственного отношения к обучению школьников в современной школе, показаны проблемы профессионального становления будущих учителей начальной школы. Показаны результаты педагогического эксперимента.

Ключевые слова: ответственное отношение, ответственность к обучению.

In article problems of the responsible attitude to training schoolboys at modern school are considered, problems of professional becoming of the future teachers of an elementary school are shown. Results of pedagogical experiment are shown.

Key words: the responsible, attitude, the responsibility to training.

Постановка проблеми. Нові реалії педагогічної дійсності об'єктивно створюють передумови для вдосконалення навчання молодших школярів, оволодіння сучасними технологіями – системою знань, умінь і навичок, необхідних для успішної організації навчального процесу в школі.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що існують протиріччя між сучасними вимогами до зросту знань школяра і рівнем сформованості його відповідальності, як важливої умови, що забезпечує успішне виконання цих вимог. Факти свідчать про те, що частина учнів безвідповідально відноситься до своїх навчальних обов'язків, недисциплінована, не завжди використовує свій потенціал.

Причини цих явищ ми вбачаємо в недооцінці значимості такої важливої якості особистості школяра, як відповідальність і недостатній роботі школи по його формуванню в процесі шкільної підготовки.

Аналіз останніх публікацій. Проблема вивчається по багатьом напрямкам: визначення набору якостей особистості: (Ф. Гоноволін, В.І. Журавльов, В. Кузьміна, Е. Кулюдкін, Д.Ф. Самуйленков, В.А. Сластенін); активізації позиції вчителі і характеру його підготовки;

Педагогіка вищої та середньої школи. – 2010. – Вип. 30.